

קונה שמים וארץ

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן קִנְהַ שְׁמַיִם וְאָרֶץ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סְדוּם הַרִימְתִּי יָדִי אֶל ה' אֵל עֵלְיוֹן קִנְהַ שְׁמַיִם וְאָרֶץ: (בראשית יד יט, כב).¹

מסכת נדרים דף לב עמוד ב (סוף פרק שלישי)

אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם, שנאמר: "והוא כהן לאל עליון". כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום - הוציאה מאברהם, שנאמר: "ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ וברוך אל עליון". אמר לו אברהם: וכי מקדימים ברכת עבד לברכת קונו? מיד נתנה לאברהם ... והיינו דכתיב: "והוא כהן לאל עליון" - הוא כהן ואין זרעו כהן.²

רמב"ן בראשית פרק יד פסוק יט

קונה שמים וארץ - כתב רש"י קונה כמו עושה, על ידי עשייתו קנאן להיות לו. ואלה שני פנים הם. ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה, וכן "כי אתה קנית כליותי" (תהלים קל"ט יג) ... וכן "הלא הוא אביך קנד הוא עשך ויכוננך" (דברים לב ו).³ כי הלשון יאמר "קנין" בעשייה. וההפך, "אשר עשו בחרן" (לעיל יב ה) - קנו. ומאשר לאבינו עשה את כל החיל הזה (להלן לא א).⁴

והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו, כי כל אשר לאדם יקרא קנינו. ויקראו הצאן "מקנה" בעבור היותו עיקר רכוש האדם. ולשון חכמים (בבא מציעא י א) המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו. הבטה בהפקר קניא (שם ק"ח א). חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו (שם יא א). וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה, כלומר שהוא שלו. ולזה נתכוין אונקלוס שתרגם דקניניה, ולא אמר "קנה".⁵

מסכת אבות פרק ו משנה י

חמישה קניינים קנה הקב"ה בעולמו. ואלו הן: תורה קנין אחד, שמים וארץ קנין אחד, אברהם קנין אחד, ישראל קנין אחד, בית המקדש קנין אחד ...⁶ שמים וארץ קנין אחד מנין? שנאמר: "כה אמר ה' השמים כסאי

¹ פיסקה זו מפרשתנו היא מקור הביטוי "קונה שמים וארץ". וכבר הרחבנו בתיאור המפגש שבין אברהם ובין מלכיצדק (שם), בנו של נח לפי מסורת המדרש) ומלך סדום ועל הדיאלוג שביניהם, בדברינו [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך](#) בפרשה זו וכן [סוכתה של סדום בסוכות](#). מלכיצדק אומר: "קונה שמים וארץ" ואילו אברהם עונה לו בתוספת שם הוי"ה, לאמר: יו"ד ה"א וא"ו ה"א הוא אל עליון קונה שמים וארץ. (ואם כך, קשה קצת הפסוק שבתחילת פרשת וארא: "ושמי ה' לא נודעת להם" (שמות ו ג), ראה רש"י שם).

² כפשוטו, בקורת הגמרא על מלכיצדק היא בכך שתחילה הוא מברך את אברהם: "ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ" ורק אח"כ את הקב"ה: "וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך". האם ייתכן שיש כאן יותר מכך? האם ייתכן שהדרשן רומז לכך שאפשר להבין מדברי מלכיצדק ש"קונה שמים וארץ" הוא אברהם? לא רק הקדמה בסדר הדברים יש כאן, אלא במהותם! ראה בראשית רבה מב ה שאברהם עונה למלכיצדק ולמלך סדום: "אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו". אגב, רבים רואים במדרש זה תשובה לנוצרים (המינים) שכידוע טפחו את דמותו של מלכיצדק כ"כהן הגדול" שאיננו יהודי ומקדים את כהונת אהרון (טקסה הגשת הלחם והיין). ובמקבילה בויקרא רבה כה ו יש דיון בין ר' עקיבא ור' ישמעאל אם אברהם עצמו היה כהן גדול או לא. גם לגבי משה יש דיון דומה (שמות רבה לז א), אך עברה הכהונה לאהרון ובניו. ככלל, אין המקרא מתעלם מדמויות כנח ומלכיצדק (ובחז"ל גם אנוש, שם ועבר) כדמויות מכוונות שקדמו לאבות ולמשה ויש הרבה מה ללמוד מהם (ראה דברינו [צדיק בדורותיו וכן שם ועבר אבות אבותינו](#) בפרשת נח), אבל ההמשך בתורה הוא ברור: האבות, משה, יציאת מצרים, מתן תורה, בחירת שבט לוי והכהונה וכו'.³ ובספר דברים שם (שירת האזינו) כותב רמב"ן: "והוא קנך - ששמך קנין, כי הוציאך מאין והיית יש. וכל "יש" יש לו קנין, כענין שנאמר: "ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח כב) וכן: "קונה שמים וארץ" (בראשית יד יט) כאשר פירשתיו, והוא צור עשך ויכוננך - כלשון ויכוננו ברחם אחד". הייתכן שיש קשר בין קנך לכוננך?

⁴ ראה רש"י בתחילת הפרשה (פרק יב פסוק ה): "אשר עשו בחרן - שהכניסן תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים, ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו. וכפשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם ...".
⁵ נראה שרמב"ן רוצה לומר שיש "קונה" במשמעות של תיאור מצב ולא פועל. קונה שמים וארץ כמו מקנה צאן. רכוש, שייכות, בעלות כעובדה ולא כפעולה - הוא הבעלים של השמים והארץ. ראה פירוש מצודות על הפסוק במשלי א ה: "ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה - מצינו לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ ורבים כמוהו". לעומתם ראה רד"ק על הפסוק בישעיהו פרק א פסוק ג: "ידע שור קונוהו - ... ואין פירוש קונוהו קונה אותו בדמים לבד, אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ". הרי לנו כל שלושת המצבים האפשריים: "קנה" כמצב ומציאות אובייקטיבית ללא שום פעולה, "קנה" כפשוטו - פעולה חד פעמית, ו"קנה" כפעולה מתמשכת - מגדלו ועושה לו תמיד צרכיו. וכל השלושה אפשריים לגבי "קונה שמים וארץ".

⁶ ראה מקבילה בגמרא פסחים פז ע"ב שם נמנים רק ארבעה דברים: תורה, שמים וארץ, ישראל ובית המקדש. ואברהם חסר. וכן הוא במכילתא פרשת בשלח, פרשה ט: "ארבעה נקראו קנין". ובילקוט שמעוני רמז עד בפרשתנו: שלושה. ראה בהמשך שאכן אזכור אברהם כאן הוא מיוחד ושונה מהקניינים האחרים.

והארץ הדום רגל"י (ישעיה סו א),⁷ ואומר: "מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינך" (תהלים קד כד). אברהם קנין אחד מנין? דכתיב: "ויברכהו ויאמר: ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ".⁸

בראשית רבה מג ז

"ויברכהו ויאמר: ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ" - ממי קנאם? רבי אבא בשם רב כהנא ור' יצחק. רבי אבא אמר: כאדם שאומר: פלוני עיניו נאות, שערו נאה! ר' יצחק אמר: אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים. ומשהיו אוכלים ושותים, היה אומר להן: ברכו! והן אומרים לו: מה נאמר? והוא אומר להם: אמרו: "ברוך אל עולם שאכלנו משלו". אמר לו הקב"ה: אני לא היה שמי ניכר לבריותי והכרת אותי בבריותי. מעלה אני עליך כאילו אתה שותף עמי בבריותי של עולם. זהו שכתוב: "קונה שמים וארץ".⁹

מדרש תהלים (בובר) מזמור לז ד"ה [א] לדוד אל

אמר הקב"ה: קנא לי, שאילולי הקנאה אין העולם עומד ואין אדם נושא אשה ואינו בונה בית.¹⁰ שאילולי שקנא אברהם, לא היה קונה שמים וארץ. ואימתי קנא? שאמר למלכי צדק: כיצד יצאת מן התיבה? אמר ליה: בצדקה שהיינו עושים שם. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות בתיבה? וכי עניינים היו שם? והלא לא היו שם אלא נח ובניו ולמי הייתם עושין צדקה? אמר ליה: על הבהמה ועל החיה ועל העוף. לא היינו ישנים, אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה כל הלילה. אותה שעה אמר אברהם: ומה אילולי שעשו צדקה עם בהמה וחיה ועוף לא היו יוצאין וכיון שעשו צדקה יצאו, ואני אם אעשה עם בני אדם על אחת כמה וכמה. באותה שעה נטע אשל בבאר שבע, אכילה שתיה ליה.¹¹

מחזור ויטרי סימן קנו ד"ה ברוך אתה

ברוך אתה יי"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחייה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו שבת קודשו כי בס רצה להניח להם. לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד. מעין הברכות וההודאות לאדון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשי בראשית.¹²

⁷ פסוק המשמש הוכחה לשיטת בית שמאי שהשמים נבראו תחילה, ראה דברינו [שמים וארץ – בין בית הלל ובית שמאי](#) בפרשת בראשית.

⁸ במשנה זו יש קושי כפול, לגבי שמים וארץ ולגבי אברהם. לגבי שמים וארץ שהם קניינו של הקב"ה, המשנה מביאה הוכחה מורכבת הבנויה על פסוק מישעיהו ופסוק מתהילים וקישור קצת מפותל ביניהם (השמים לא מוזכרים בפסוק מתהילים!). זאת, במקום להביא בפשטות את הפסוק מפרשתנו: "קונה שמים וארץ". מה פשוט מזה! אבל הפסוק שלנו לא מיותר. הוא משמש להוכחה שאברהם הוא קניינו של הקב"ה. וכאן נעוץ הקושי השני: מה ההוכחה מהפסוק שאברהם הוא קניינו של הקב"ה? ראה פירוש קהתי על משנה זו (בעקבות פירוש מדרש שמואל ואחרים): "כוונת הפסוק היא לספר בשבחיו של אברהם שבשבילו נבראו שמים וארץ, כמו שאמרו (בראשית רבה יב): אלה תולדות השמים והארץ בהבראם – אל תקרא "בהבראם" אלא "באברהם". ולפי זה קונה שמים וארץ מוסב על אברהם שהוא הקונה אותם, כיון שבשבילו נבראו. ומאחר שהשמים והארץ הם קניינו של הקב"ה, כמבואר לעיל, כל שכן אברהם שבשבילו נבראו והוא היה סיבת מציאותם, שהוא קניינו של הקב"ה". עד כאן דברי קהתי. והחשוב לענייננו, שמשנה זו היא מקור טוב לאפשרות שאכן "קונה שמים וארץ" יכול להיות מוסב על האדם (אברהם). האדם קונה שמים וארץ, בכך שהוא יוצר ומשמר את העולם ומצווה "לעובדה ולשומרה". יש כאן פעולה הדדית בין הקב"ה בורא (קונה) שמים וארץ שמקנה אותם לאדם וזה מצדו מחזיר את הבעלות (הקניין) לבורא עולם כשהוא מכנה אותו בתואר: "קונה שמים וארץ". ומי הוא שברך את אברהם בשם קונה שמים וארץ? מלכיצדק!

⁹ לגבי ברכת המזון של אברהם, ראה בראשית רבה (מט ד) בפרשת וירא הבאה עלינו לטובה, שם משמע שאברהם היה מאד נחרץ בדרישתו שיברכו: "כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ואת השבים? משהיו אוכלים ושותים אמר להם: ברכו. אמרו לו: מה נאמר? אמר להם: אמרו: "ברוך אל עולם שאכלנו משלו". אם מקבל עליו לברך, היה אוכל ושותה. ואם לא היה מקבל עליו לברך, היה אומר לו: תן מה שעליך! והיה אומר לו: מה יש לך עלי? היה אומר לו: קיסט אחד של יין בעשרה פולרים וליטרא אחת של בשר בעשרה פולרים. ועיגול אחד של פת בעשרה פולרים. מי נתן לך בשר במדבר? מי נתן לך פת במדבר? משהיה ברוך דוחק זה שהוא דוחקו, היה אומר: ברוך אל עולם שאכלנו משלו. זהו שכתוב: "לעשות משפט וצדקה". בתחילה "צדקה" ולבסוף "משפט". עד כאן דברי המדרש. ראה דברינו [אשל אברהם](#) בפרשת וירא שם הרחבנו בעניין. אברהם היה "קונה שמים וארץ" ושותף פעיל בבריותו (והבריות) של העולם ושוב יש לנו דרך לומר ש"קונה שמים וארץ" נאמר על האדם. ראה גם במדבר רבה יד ב: "אמר לו הקב"ה: אברהם, העליונים והתחתונים שלי הם ... לה' הארץ ומלוואה ... ואתה הודעת שמי בעולם! חייך שאני מקנה אותך את העליונים ואת התחתונים שנאמר: ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ". הקב"ה מצטרף, כביכול, לברכתו של מלכיצדק לאברהם. "החשד" שלנו שבאמירה "קונה שמים וארץ" הכוונה הייתה לאברהם מתאמת כאן, אבל לחיוב ולא לשלילה.

¹⁰ ראה בראשית רבה ט ז: "והנה טוב מאד זה יצר רע ... שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד ולא נשא ונתן. וכן שלמה אומר: כי היא קנאת איש מרעהו (קהלת ד ד)".

¹¹ הרי לנו פירוש נוסף (דרשני כמובן) לקונה שמים וארץ: מקנא לשמים וארץ. מקנא להבין ולפעול את אותם מעשים טובים שבזכותם שמים וארץ (והסדר האנושי) קיימים. שבזכותם התחדשו החיים לאחר המבול. ושוב, מלכיצדק שממנו לומד אברהם.

¹² שני המקומות בהם אנחנו מזכירים "קונה שמים וארץ" בסידור התפילה הם בשבת. האחד בתפילת ערבית, בתפילה מעין שבע שהיא מעין חזרת ש"ץ תמציתית (הביננו של שליח ציבור?). בתפילה שכל יחיד ויחיד אומר, אנו אומרים: "... וקונה הכל" שהוא מטבע

מחזור ויטרי סימן קס"ה נשמת כל

מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערוך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ.¹³

**שבת שלום
מחלקי המים**

לשון חכמים. ודווקא בחזרה המתומצתת של שליח הציבור אנו מאריכים ומפרטים "קונה שמים וארץ" וחוזרים אל לשון המקרא. מדוע? אפשר שזה נוסח מיוחד לכבודה של השבת שבה כלו מעשה שמים וארץ וכל כולה "זכר למעשה בראשית" (שבת בראשית).¹³ וזה המקום השני, בתפילת נשמת כל חי שהיא התוספת המיוחדת לשבת המסיימת את פסוקי דזמרה. וכבר האריכו מנסחי ומבארי הסידור בעניין ריבוי התשבחות שיש בתפילה זו (ראה הגמרא בברכות לג ע"ב: סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך?). ועכ"פ הנוסח שכאן הוא שילוב של תפילת משה שטבע את מטבע הלשון: "האל הגדול הגיבור והנורא" (דברים י יז) ותפילת אברהם (מלכיצדק!) בפרשתנו שטבע את מטבע הלשון "אל עליון קונה שמים וארץ". והכל דווקא בתפילת שבת, פעם בערב ופעם בבוקר.